

PAP TIBOR

A társadalmiság politikai és gazdasági keretei

LOSONCZ ALPÁR: A FORMAKERESŐ ELLENÁLLÁS

Napvilág Kiadó
Budapest, 2020
385 oldal, 3200 Ft

”

Losoncz Alpár legújabb – eredetileg egy magyar és öt szerb nyelven született, különálló írásból egybeszerkesztett – köte egy olyan gondolatfolyam, amelyet a tézissé átfordítható cím (*Az ellenállás napjainkban autentikus forma keresésére szorul*) és a műfaji önbesorolást sugalló alcím közötti termékeny feszültség működtet. A társadalmi kötelmek történetileg kialakult, dologiasult mibenlétét és az ezek ellenében kifejthető szubjektív ellenállást, az önmaga által alkotott törvényeknek magát alávető, a saját autonómiáját megvalósítani vágyó ember sziszifuszi törekvéseit sajátos fraktálszerű szerveződéssé rendezve, a társadalmiság lényegi kérdéseit firtatva, folyamatosan tovább osztódva vonultatja fel az e kérdések kapcsán intencionális alakot nyert jelenségek filozófiatörténeti előéletének vonatkozásait. A jelent megcélzó felütés – ahogy az a szerző által írt előszóból is kiviláglik –, a kifejtést nyert tézis maga, borúlátó, de mind az elméleti keretek, mind a közelmúltban artikulálódott ’kritikai tapasztalat’ kritika alá vonása azt erősíti meg, hogy nemhogy van értelme, hanem egyenesen lehetetlen nem foglalkozni az általa felvetett témákkal – amelyeket a társadalmiság politikai és gazdasági kereteiként foglalhatunk egybe. Annak ellenére, hogy az aktuális helyzet, a már több évszázados múltra visszatekintő dominás hatalmi és termelési rendszerek által eluralt, a saját megszüntetésük céljával létrejött kritikai elképzelések diszkurzív és cselekvési tereit is maga alá gyűrő, a normál működésébe betagosító fennálló, de a jelzett időtávban is számos alkalommal megújuló formatörténeti képződmény – amit hívhatunk akár (késő) modernitásnak vagy (poszt)indusztrializmusnak – jelenleg éppen semmilyen párbeszédnek nem kedvez. Közben a lényegyet felmutatni kívánó fogalmak körüli viták története – ahogy azt a szerző is előre reflektálttá teszi – szinte egybevágó az elmúlt három és fél évszázad politikai és gazdasági fogalomkonstrukcióinak a

történetével. A heteronóm feltételekkel szemben körvonalazódó ellenállás sokkal meghatározóbb viszonyulás, semmint hogy el lehessen tőle tekinteni, ha nem kedveznek a róla folyó diszkusszióknak a külső körülmények.

A tanulmányok elé illesztett paratextusok, különösen a szerkesztői előszó, azt állítják, hogy egy társadalomelméleti munkát tart a kezében az olvasó. Ezt én, a formalizált társadalomelmélet megközelítések tapasztalatai alapján, nem tartom védhető leírásnak. Ez azonban inkább hozzászólás a könyv erényeihez, semmint elvenne belőlük. Ha az akadémiai diskurzusok fenti alosztályába lenne besorolható, akkor éppen azok a szerkezeti és módszertani jellegzetességei kellenének, hogy hiányozzanak vagy visszaszoruljanak a műfaji követelmények okán, amelyek igazán izgalmas és elgondolkodtató olvasmánnyá teszik a kötetet.

Márpedig ezek az írások nem vázolnak fel sem egy koherens definíciókra, objektív leírásokra és az azok közötti szilárd viszonylatokra alapozott társadalomrajzot, amit tanítani kéne és lehetne, sem nem vizionálnak egy eljövendő jobb világot, amelyet önmagunk (viselkedési mintázataink és elképzeléseink) kritikai revíziójával akár elérhetővé is tehetnénk. Nem állítom, hogy nem lehetne a losonczi gondolatmenetekből kimerevíteni számos definícióként is értelmezhető mondatot, s azokat egymás mellé helyezve (meg/re)konstruálni a szerző társadalomelméleti nézeteit, de az olvasás során a befogadóba munkáló feszültséget/bizonytalanságot ezek nem hiszem, hogy képesek lennének kiváltani, helyettesíteni. Az itt egybeszerkesztett tanulmányok – ahogy a szerző korábbi kötetei is – sokkal inkább képezik lenyomatát egy sajátos filozófusi attitűdnek, amelyből a nem beavatottnak is lehet és érdemes tanulni. (Ha ez az önfelszabadítási program túl nagy erőfeszítést igényelne, akkor még mindig megmarad minimális célkitűzésként az olvasás öröme.)

Az első, eredetileg is magyar nyelven íródott tanulmány (*A jövő az emlékezetben*) kulcsként is szolgál a kötet olvasásához. A szerző ennek tárgyával, a Lübbe által újragondolt historicizmus kezdet-vég kontinuitásával szembemelve, a múzeumra redukált szemlélődéssel vitatkozva, ellenpontozza a saját filozófiai módszerét (ez azonban – értelemszerűen – csak a további öt elolvasását követően válik szembeötlővé).

A második szöveg (*A neoliberalizáció archeológiája és genealógiája*) Foucault-nak a neoliberalizmushoz való viszonyulását elemzi, s a losonczi életműben amúgy is központi szerepet betöltő biopolitika legújabb formatörténeti alakzataira kérdezve rá teszi plasztikusabbá a pénzügyi kapitalizmus elburjánzása előtti, még az ellenőrzésnek és az árukkal körbebástyázott szükségletmenedzsmentnek feltüntetett vágy-ipar kereteit, valamint a globalizációs fejlemények során új formákat nyerő, a szerzői funkció elméletének megfogalmazójaként is ismert Foucault korai halála okán az által már kevésbé tematizált kiszolgáltatottságok dinamikáját.

A harmadik írás (*Az immanencia politizációja, politizáció az immanens révén*) dinamikájában nagyon eltér a többitől. Deleuze-nek nem az állításai, hanem a hozzáállása az, ami szervezi a szöveget, így az jóval pörgősebb a másik négynél. Az ellenállásnak itt a mintázata és nem tárgya az irányadó.

A negyedikben (*A radikális szembeszegülés két stratégiája: Rousseau és Marx*) az összehasonlított kritikai hozzáállások egyezéseinek és különbségeinek, a kezdeti kapitalista hatalomelmélet és a kibomló tőkés világrend radikális kritikusaiként sok tekintetben azonosnak tűnő, de számos kulcsvonatkozásban eltérő összehasonlítása. A társadalomfilozófia politikafogalma ebben a diszkurzív közegben a társadalmiság mélystruktúrához tartozó láthatatlan

és nem szándékolt kötelmeinek (teszik, de nem tudják) a felkutatása, amelynek egy speciális – bár már évszázadok óta fennálló – alelete a tőkés termelési forma által felügyelet alá vont emberi létezés. Mindannak ellenére, hogy Rousseau napjainkban inkább szolgál mintájául a progressziónak, Losonczi Marx napjainkban is megkerülhetetlen át-/értelmezésének a szükségességét hangsúlyozza.

Az ötödik tárgya a lelkiismeret és az engedelmesség fogalompárjának a végigkövetése a görögségtől napjainkig (*Lelkiismeret és engedelmesség*), miközben sor kerül a társadalmiaság és a szuverenitás Hobbes által megfogalmazást nyerő konstrukcióinak a napjainkban releváns átgondolására – a szabadság és biztonság párosának újabb kori formaalakzatként az utóbbit akár a viszonylagos jóléttel is be lehetne helyettesíteni, s világossá válna a fennálló rend, a kései kapitalizmus mindent magában foglaló leviatánjának kimeríthetetlen abszorpciósi ereje. (Itt jönnek elő leginkább azok a kulcsmondatok, amelyekre akár társadalomelméletet is lehetne alapozni.)

Az utolsó szöveg (*Tőke, válság, homeopátia*) Antonio Negri újkritikai szemléletével vitakozva igyekszik megragadni a válság mibenlétét. Ennek egyik, társadalomelméletté merevíthető elemeként, némi leegyszerűsítéssel (a modellek mindig általánosítani kénytelenek, ezért leegyszerűsíteni kényszerülnek): a válság alkalom a társadalmiság – azon belül a termelési viszonyok – lényegének formatörténeti újra konfigurálására.

A könyv lényege azonban nem az egyes tanulmányokban felvonuló témákban rejlik, hanem az azokhoz közelítő feldolgozási módszerben. A rendelkezésére álló, élő hagyományt oly módon szervezi át, hogy a témáinak körbejárásakor az elődök/kortársak gondolatfonalaiból újra sodort szöveget hoz létre. Így a maga szerzői mivolta úgy bújhat meg a megidézett gondolkodók által képviselt gondolati sokszínűségben (ami nagyon messze áll a tarkaságtól), hogy a továbbvitt és az új kontextusba szervezett eredetiek elvonják a figyelmet a szerzői aktusról. Csak ritkán válik egyértelműen láthatóvá (és még akkor sem hivatkozható) e szövegfolyamban a szerzőiség markánsan saját kézjegye (autoritása), miközben az adott kérdéskör korábbi fonalaival elrendezése nemcsak az új kontextus és a szerzők mellett a diskurzusba bevont recepciót vonultatja fel, hanem új távlatot is rendel a vizsgálat alá vontakhoz. Ez az eljárás első ránézésre hasonlít az irodalmi kollázsból ismert technikához. A leginkább szembeeső különbség, hogy eltűnnek az eredeti szöveg azon markerei, amelyek az ott – a más-ság/idegenség tipográfiai kiemelésével – feszültségteremtő/dekontextualizáló funkcióval bírnak, s az elidegenítés gesztusával hivatottak kihangsúlyozni az új alkotás jellegzeteségeit. Itt a nem szó szerinti idézetek gondolatsodronyai úgy simulnak bele a szövegbe, hogy kölcsönözöttségük témaként történő folyamatos előtérben tartásával is egységes szövegfolyamként hömpölyögnek, mintha a szerző csak médiuma lenne a kritikai gondolkodás nemzetközi hagyományának, aki pusztán elősegíti a félbemaradt, kellően meg nem világított gondolatmenetek kiteljesedését. Ugyanakkor a kései modernitás patchwork eljárásával sem rokonítható az általa kialakított filozófiai narráció, hiszen a szövegelemek határai elmosódnak, így a megszakítottság helyett a folyamatosság – a filozófiai hagyomány kollektív teljesítménye – nyer hangsúlyt, ez a megoldás azt sugallja, hogy a kiválasztott témák maguktól is „megállnak”, s „csupán” ezeknek a jelenben való további hömpölygésének a felszínre hozásához, élővé válásához lenne szükség egy értő fonalszervezőre. Ilyetén nem a gondolatok eredetisége, hanem a relevanciája kerül központi funkcióba. Nem kényszerül újat/nagyot mondani, ahogy az társadalomelméleti megnyilatkozások 'iskolateremtő', szerzőcentrikus példái esetében ki-

indulási alap, hanem a meglévő újrendezésével, a határok kitágításával visz közelebb a közös célhoz, a társadalmi kötelmek mibenlétének a feltárásához és az ezek mentén megfogalmazható szabadságfeltételek felmutatásához. A rejtőzködő szerző ezen értelmező szerepe így azt a látszatot kelti, mintha neki csak az eredeti gondolatok egymás mellé rendezésében lenne szerepe. Ebben a tekintetben Losonczi Alpár munkássága igencsak eltér a baloldali kritikai gondolkodás magyar gyakorlatától. A most kötetbe szerkesztett gondolatfolyamainak nincsenek immanens „oldalvonalkozásai”. Az általa képviselt gondolkodás mint módszer, túlmutat a nálunk konszenzus övezte kritikai gondolkodás közmegegyezéssel, s alkalmas ad szubjektív (értsd: megváltoztatható, kontingens) világ szabadságfeltételeinek a szisztematikus számbavételére. A filozófiai hagyományának görgetése nem az egyes megnyilatkozások cáfolását/ellehetetlenítést tekinti feladatának, hanem az adott történeti (egyedi és esetleges) viszonyok között megszületett megállapítások vakfoltjainak a visszaszorítási folyamatát, a gondolkodás menetét (ilyetén a felvilágosodás folytatója) próbálja meg közkinccsé tenni, mindezt anélkül a bizakodó hit nélkül, amely a baloldali és/vagy a kritikai gondolkodás teleologikus céljaként egy-egy jobb világ (az addigitól eltérő társadalmi állapot) keretfeltételeinek a felvázolását tartaná az irányába megfogalmazott alapvető társadalmi elvárásnak. Olyannyira, hogy egy-egy ilyen pozíció időleges betöltésnek ígéretétől megrészegülve hajlamos elfedni a gondolatmenetét számos ponton kikezdeni látszó belső ellentmondásokat. Losonczi Alpár kötete ezekből a reflektálttá tett ellentmondásokból nyeri elvitathatatlan meggyőző erejét. Nemhogy elfedné ezeket, hanem több oldalról is fókuszba állítva, jelöli meg újra és újra őket az átgondolás céltárgyaiként az ellenállásra való felkészülés belső programjai számára. Nem vállalja fel az olvasó helyetti döntést. A gondolkodásnak ebben az értelemben nála nincs finalitása. Az olvasóra hárul a feladat, hogy folytonosan visszatérjen a vizsgálat alá vont fogalmakhoz és önnön adott élethelyzete, valamint szellemi kondíciója függvényében megnyugvásra leljen.